

SÜTTŐ KORA VASKORI LELŐHELYKOMPLEXUM REVITALIZÁCIÓS TERVE: Egy régészeti-kulturális tanösvény kialakításának lépései

FEJÉR ESZTER – NOVINSZKI-GROMA KATALIN

Magyar Régészet 9. évf. (2020), 1. szám, 76–81.

BEVEZETŐ

A mai Süttő település melletti löszplató intenzív őskori használatára még ma is emlékeztetnek a szántóföldekből kiemelkedő és lassan pusztuló halmok, valamint a meredek part tetején magasodó földsánc-cal és árokkal körülvett, kaszálóként hasznosított egykori erődtített települések. A környékről a neolitikum, a kora, középső és késő bronzkor, a vaskor és a római kor időszakából származó leleteket és emlékeket ismerünk. A leglátványosabb, a táj markáns átalakításával járó változások a bronzkor és kora vaskor időszakához köthetőek: a Nagysánc-tető nevű részen valószínűleg már a bronzkorban kialakított erődtített magaslati települést utóbb a kora vaskorban is használták, és ebben az időszakban emelték a plató szomszédságában a részben ma is látható halomsírokat is (1. kép).

1. kép. Légi felvétel a süttői kora vaskori lelőhelykomplexumról, háttérben a Gerece. 2018. június 25. (fotó: Czajlik Zoltán)

A lelőhelykomplexum – köszönhetően részben az épített vaskori tájelemeknek – az 1930-as évek óta ismert és kutatott (CZAJLIK et al., 2015). A 20. század második felében Patek Erzsébet és Mozsolics Amália vezetett kisebb ásatást itt, majd Horváth István és Torma István topográfiai kutatásai adtak teljesebb képet a plató és környezetének őskoráról. A legfontosabb eredmények Vékony Gábor és Vadász Éva 1978 és 1990 közötti feltárásaihoz kötődnek. Ezeknek a vizsgálatoknak az eredményeként vált ismertté, hogy a kora vaskori Hallstatt-kultúra népessége a Kr.e. 750–600 közötti időszakban a platón két magaslati telepet (Nagysánc-tető, Nagysánc) használt, illetve hogy halottaikat ezek közelében egy sík- és egy halomsíros temetőben helyezték el (HORVÁTH et al., 1979, 311–313; VADÁSZ, 1983; VADÁSZ, 1986; KOVÁCS, 1988).

A 2010-es években új lendületet kapott a lelőhely kutatása, és így a 2017-ben induló európai *Interreg Danube Transnational Programme* Vaskor-Duna projektjének egyik fontos témájává vált. Az Európai Unió Duna Transznacionális Programja – amely öt ország különböző intézményeinek bevonásával a Közép-Duna-medence kora vaskori monumentális tájelemeinek tanulmányozását tűzte ki célul – a Magyar Állam társfinanszírozásával működött 2017 és 2019 között. Az átfogó topográfiai kutatások mellett a projekt kilenc kulcslelőhelyet vizsgált (Ausztria, Szlovénia, Horvátország és Magyarország területéről), amelyek közé Süttő is bekerült. A különböző interdiszciplináris vizsgálatok az egyes lelőhelykomplexumok és az őket körülvevő mikrorégiók feltérképezésére irányultak (CZAJLIK et al., 2018; CZAJLIK et al., 2019). A régészeti kutatások mellett a program nagy hangsúlyt fektetett a megszerzett ismeretek társadalmi hasznosítására, az adatok elérhetővé tételére szakmabeliek és az érdeklődő nagyközönség számára, különös tekintettel arra, hogy az egyes lelőhelyek a kulturális turizmus vérkeringésébe is bekapcsolódhassanak.

KULTURÁLIS TURIZMUS, REVITALIZÁCIÓ – VASKOR-DUNA PROJEKT

A kulturális és régészeti örökség hasznosítása a turizmus keretében a 21. században egyre fontosabb szerepet kap (HARRISON, 2013; JÁSZBERÉNYI, 2014). A Vaskor-Duna projekt a 21. századra szóló Európai Örökség

Stratégia pontjai között megfogalmazott elvekre építve feladatául tűzte ki, hogy a kutatott mikrorégiókban tervek és lépések szülessenek az őskori kulturális táj revitalizációjára.

Ausztria, Szlovénia, Horvátország és Magyarország területéről eredetileg kilenc Hallstatt-kori lelőhelyet érintett ez a feladat (Ausztiában Großklein és Strettweg, Szlovéniában Poštela és Dolenjske Toplice, Horvátországban Kaptol és Jalžabet, valamint Magyarországon Százhalombatta, Sopron és Süttő). Ezeknél a lelőhelyeknél mind más-más kihívásokkal kellett megküzdeni a revitalizációs terv elkészítésekor, hiszen egyes helyszíneken már léteztek régészeti parkok, javasolt tanösvények (pl. Százhalombatta, JEREM et al., 2010), máshol azonban még múzeum vagy bemutatóhely sem állt készen.

A projekt minden esetben virtuális és helyszíni megoldásokat is elvárt, ugyanakkor a lelőhelyek védelmét szem előtt tartva a legkevésbé roncsoló megoldásokat részesítette előnyben.

A süttői lelőhely nem csak a szakirodalomban ismert, a helyi közösség is tudott a település őskori emlékeinek egy részéről, azonban a környéken nincs a régészeti örökséget szemléltető helyi múzeum, vagy kisebb bemutatóhely.

A tervezet megvalósításának legfontosabb lépései közé tartozott a tudományos kutatáson kívül a helyi adottságok feltérképezése, kapcsolatépítés a földtulajdonossal, az önkormányzattal és kulturális egyesületekkel, rajtuk keresztül magukkal a süttőiekkel. A javaslatok megfogalmazásakor elsődleges szempont volt a régészeti örökség látható és nem látható elemeinek bemutatása, a hozzáférhető és megbízható tudás biztosítása, a kulturális örökség védelme és a táj arculatát nem befolyásoló változtatások kezdeményezése.

A revitalizációs tervet az ELTE-BTK Régészettudományi Intézetének munkatársai a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóságának kutatóival együttműködve dolgozták ki.

SÜTTŐ ADOTTSÁGAI A TURIZMUSBA VALÓ BEKAPCSOLÓDÁSHOZ

Vannak olyan tényezők és adottságok egy-egy lelőhely esetében, amelyek nemcsak az örökségturizmus, de a turizmus minden fajtája szempontjából kulcsfontosságúak. Süttő település az Észak-Dunántúlon, Komárom-Esztergom megyében a Duna partján található. A megkapó természeti környezetben, a Gerecse lankái és a Duna között fekvő község nagyjából 2000 lakost számlál. A statisztikai adatok alapján a község és maga a Közép-Dunántúl régió nem tartozik a legnépszerűbb turisztikai látványosságok közé sem a külföldi, sem a belföldi közönség számára,¹ ráadásul Süttőt a régió városai könnyen megelőzik hírnév és látogatottság tekintetében (pl. Komárom, Esztergom vagy Tata). Ennek ellenére vannak olyan lehetőségek a településen és közvetlen környékén is, amelyeket egymáshoz kapcsolva vonzó turisztikai célpontként lehet Süttőt látni és láttatni.

A turisztikai potenciálhoz nélkülözhetetlen a jó infrastruktúra. A mai település legkönnyebben autóval közelíthető meg, a 10-es főút keresztülszeli Süttő Duna-parti részét. A vasútforgalom sajnos nem jelentős, naponta két vonat áll meg az itteni megállóhelyeken, esetleges alternatívát még a helyközi buszjáratok biztosítanak, amelyek a környező településekkel jelentenek összeköttetést. Látogatók szempontjából ezeken túl még biciklis forgalomra lehet számítani, ha elkészül az Európát az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig összekötő EuroVelo6 kerékpárútnak a Pozsony és Esztergom között a Duna jobb partján futó szakasza.

A kora vaskori lelőhely a település nyugati, Neszméllyel határos oldalán található löszplató tetején – részben Neszmély határába is átnyúlva – helyezkedik el, mezőgazdaságilag hasznosított magánterületeken. Jelenleg biztonságosan csak egy

2. kép. A Duna Süttő mellett (fotó: Novinszki Tamás)

1 Vö. KSH adatok: https://turizmus.com/html/data/cikk/116/5169/cikk_1165169/ksh_2018.pdf (letöltve 2020. február 6.)

földúton közelíthető meg, amely jó időjárási viszonyok esetén gyalog, személyautóval és kerékpárral is járhatónak tűnik, bár a földművelés miatt leginkább nehéz gépjárművek veszik igénybe.

Süttőt délről a Gerecse lejtői, északról pedig a Duna és rajta több sziget határolja. A Duna és ártere kiemelt jelentőségű természetmegőrzési, míg a magaspart a Gerecse – Natura 2000-es – különleges madárvédelmi területe, amelyek különleges élővilággal rendelkeznek. A természetkedvelők számára ezért Süttő és környéke jó helyszínt kínálhat különféle szabadidős tevékenységekhez (kirándulás, kempingezés, evezés), habár jelzett turistaútvonal a községet és a vaskori lelőhely környékét nem, csak a szomszédos településeket érinti. Emellett az sem elhanyagolható, hogy a mikrorégió a bor- és vadászturizmus célpontja is (2. kép).

A település ezen túl néhány szebb vagy érdekesebb történelmi emlékekkel is büszkélkedhet: a 18. századi Szent Lipót templom (3. kép) és Szent Ilona kápolna látogatható, a központban szinte kikerülhetetlen a megközelítőleg 400–450 éves Rákóczi-hársfa és a Kisvasúttörténeti Emlékhely, ez utóbbi a környező erdőket egykor összekötő, hazánk valaha volt egyik legjelentősebb kisvasútvonala emlékezik. A külterületeken pedig két (magánkézben levő) impozáns kúria (a 18. századi Reviczky-kúria és a 20. századi Serédi-kastély) is áll.

3. kép. A Szent Lipót templom tornya (fotó: Czajlik Zoltán)

A KORA VASKORI EMLÉKEK REVITALIZÁCIÓJÁNAK TERVE

A környék feltérképezése és a tudományos kutatás mellett igyekeztünk aktív kapcsolatot építeni a helyiek és a lelőhely között, illetve kidolgozni egy, a környék turisztikai elemeit magába foglaló tervet.

4. kép. Érdeklődők egy süttői nyílt napon (2018)
(fotó: Fejér Eszter)

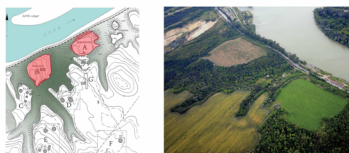
A területtulajdonossal és a helyi önkormányzattal a többéves kutatás során már sikerült szoros kapcsolatba kerülni, 2018–2019-ben pedig arra törekedtünk, hogy a terepi régészeti tevékenységeket összekössük helyi közösségi eseményekkel. Ennek része volt, hogy mindkét évben a süttői és környékbeli (Neszemély, Lábatlan) iskolák tanárait és diákjait, valamint az érdeklődő felnőtteket és a sajtó képviselőit meghívtuk a lelőhelyre, ahol több alkalommal nyílt napot rendeztünk. Az ásatáson a látogatók nemcsak a nyitott szelvényeket és az ott folyó munkát tekinthették meg, hanem régészek vezetésével az egész lelőhelykomplexumot bejárhatták. Az eseményt mindkét évben nagy érdeklődés kísérte (4. kép).

A projekt céljai közt szerepelt egy régészeti tanösvény tervének elkészítése is, amellyel kapcsolat-

Süttő-Nagysánctető

Süttő-Sáncfölkék régészeti tanösvény 1.

A két magaslati település (piros) térképen és madártávból (foto: Czajlik Z.)
The two hilltop settlements (red) on map and from the air (photo: Z. Czajlik)

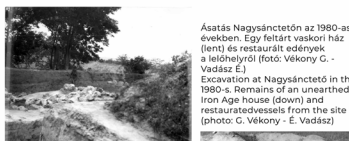
Nagysánctető és Nagysánctető napjainkban. (foto: Novinszki T.)
Nagysánctető and Nagysánctető today (photo: T. Novinszki)

A süttői plató két őskori, erődített település közül a keletebbre fekvő a Nagysánctető. Északi szélén a magaslat meredek oldala határolja, amely mintegy 40 méterrel emelkedik a Duna szintje fölé. Ennek köszönhetően a folyót, a szigeteket, és a ma Szilváskőhöz tartozó túlsó parti völgyek jól bejáratottak és ellenőrizhetők az itt megtelepedett őskori közösségek. A keleti és nyugati oldalon a település természetes védelmét a löszfelszín alakulásának köszönhető mély beszakadások biztosítják, míg délen több vonalban fűtő sáncos-árkos rendszert alakítottak ki az itt élő közösségek. Valószínű, hogy erről az oldalról nyílt a település bejárata is.

A lelőhely intenzív régészeti kutatása 1980 és 1986 között zajlott Vékony Gábor irányítása mellett. A napvilágra került leletanyag tanúsága szerint ezt a részt legelőször az újkőkori időszakban (kora, 6. évezred) kezdték el használni. A kora bronzkor (kora, 3. évezred) első szakaszában a Makó-Kosihy-Caka régészeti kultúra hozott létre itt egy kisméretű, feltételezhetően erődítéssel védett települést. A középkor bronzkor (kora, 32. évezred határa) idején egy nagyobb kiterjedésű település állt ezen a helyen, melyet árokkal és egy legalább 2 m magas sáncal vettek körbe. A korszak legsebbe leletei közé tartoznak a fehér mészből díszített kerámiaedények. A Kr. e. 2. évezred végén az Urnázós-kultúra közössége szintén megtelepedett a Nagysánctetőn, de sajnos ennek a településnek a nyomait a későbbi korok emlékei miatt kevésbé ismerjük.

A kora vaskorban a korábbi sánctól elmozdították, köbös és nagyobb agyagtömbökből, tetején fa szerkezettel új struktúrát alakítottak ki. Az új védelmi vonal magasságát 3,5 méterre csökkenték a kutatók, és ezt a déli oldalon még egy földbe ástott árokrendszer is kiegészítette. Kérdés, hogy mi indította egy további település, a néhány száz méterre, nyugatra fekvő Nagysánctetőt, amelyet a leletanyag tükrében szintén benépesítettek a kora vaskor emberei.

Ásítás Nagysánctetőn az 1980-as években. Egy feltárt vaskori ház (lent) és restaurált edények a lelőhelyről (foto: Vékony G. - Vadász E.)
Excavation at Nagysánctető in the 1980s. Remains of an unearthed Iron Age house (down) and restored vessels from the site (photo: G. Vékony - E. Vadász)

Nagysánctető vasút felől nézve (foto: Vékony G. - Vadász E.)
View to Nagysánctető from the railway (photo: G. Vékony - E. Vadász)

A Nagysánctető bejárata (balra) az erődített sánc és annak ásása, valamint a vaskori erődítés rekonstrukciója. (foto és rajz: Vékony G. - Vadász E. (1982), Novinszki-Groma K.)
The entrance (left), the fortification of Nagysánctető and its reconstruction: the reconstruction of the Early Iron Age fortification (photo and drawing: G. Vékony - E. Vadász (1982), K. Novinszki-Groma)

Bronzkori edények Nagysánctető lelőhelyéről és a bronzkori erődítés rekonstrukciója. (Rajz: Kovács 1988, Vékony-Vadász 1982)
Bronze Age vessels from Nagysánctető and the reconstruction of the Bronze Age fortification (Drawing: Kovács 1988, Vékony - Vadász 1982)

A Vaskor-Duna projekt a Duna Transznacionális Együttműködési Program keretében, az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával, az Európai Unió és a Magyar Állam támogatásával valósul meg. The Iron-Age-Danube project is implemented under the Danube Transnational Programme (2017), funded by the European Regional Development Fund (ERDF) and co-funded by Hungary. (ERDF: 2017050, DTF-1-2426-2)

Süttő-Nagysánctető

Süttő-Sáncfölkék archaeological trail 1.

There are two prehistoric fortified settlements on the Süttő plateau, from which the so-called 'Nagysánctető' is situated on the west. The northern border of the settlement is a steep slope, here the height of this table-land is 40 metres above the level of the river Danube. Thanks to this position, the prehistoric communities of the plateau could have had a good sight and control over the river, the islands and the lowlands of the opposite side, which now belong to Szilváskő. Nagysánctető has a natural protection on the west and east thanks to the loess formations, which result in steep slopes. Prehistoric communities erected an artificial rampart-ditch system on the south and probably also the entrance of the settlement was located here.

Intensive archaeological research of the settlement were carried out between 1980 and 1986, led by Gábor Vékony. According to the archaeological material, this area was first occupied in Neolithic times (6th millennium BC). A smaller-sized fortified settlement existed here in the first phase of the Early Bronze Age (Makó-Kosihy-Caka cultural unit). The Middle Bronze Age (3-2nd millennium BC) settlement became larger and it was protected by a ditch and a 2 m high rampart. The most spectacular finds of this period are the ceramic vessels with white incrustation. We do not know much about the settlement of the Urnfield period from the end of the 2nd millennium BC, because features of subsequent ages overlapped many remains of this period.

A new stone-clay rampart with some wooden parts at the top was erected on the place of the previous structure in the Early Iron Age (8-6th centuries BC). Archaeologists calculated the height of this new structure to be 3.5 m, and probably a ditch-system completed it. The reason for the existence of the other fortified settlement, the Nagysánctető, located some hundred metres to the west from the Nagysánctető is still questionable. Archaeological finds proved its simultaneous occupation in the Early Iron Age with the above-mentioned settlement.

Project co-funded by the European Union

5. kép. A régészeti tanösvényhez tervezett egyik tábla (Fejér Eszter – Novinszki-Groma Katalin)

ban a legnagyobb gondot az okozta, hogy az erődített telepek és temetők teljes területe magántulajdonban van és művelés alatt áll. Ez nemcsak a bejárható útvonalat, de az információs anyag, táblák elhelyezési lehetőségeit is leszűkítette. A terület tulajdonosával folytatott együttműködésnek köszönhetően végül a kulturális tanösvény egyes szakaszai a művelt táblákat körüljárva vezetnek. A löszplatóra kijelölt öt állomás a kora vaskori megtelepedés emlékeit és a kutatás részleteit mutatná be. Képekkel gazdagon illusztrált magyar és angol nyelvű táblaterveket készítettünk, ezeken többek között a kora vaskori magaslati települések képei, az ott folyt ásások eredményei, a feltárt síktemető anyaga, a halomsírok felépítése, az elvégzett tájrégészeti kutatások és nem ronszó lelőhely-felderítési módszerek bemutatása szerepel (5. kép). A tervezett táblákat azonban több ok miatt sem lehetett valóban kihelyezni. Egyrészt a projekt nem finanszírozta a tanösvény tényleges kiépítését, másrészt mi sem szerettünk volna épített elemeket elhelyezni a tájban. Ezen a ponton tudtuk segítségül hívni a Vaskor-Duna projekt egy másik elemét, amely egy mobiltelefonra kifejlesztett applikáció. Az Iron-Age-Danube GUIDE@HAND alkalmazásba (PÁLINKÁS et al., 2019) az eltervezett sétaútvonal összes adatát (GPS-pontok, trackek, szöveges, képi, 3D információk) felvittük. Az ingyen letölthető, online és offline egyaránt használható mobiltelefonos vezető alkalmazás lehetővé teszi, hogy a kézzel fogható, de a környezettől idegen táblák nélkül is át tudjuk adni a tudást az érdeklődőknek a helyszínen.

Ezt a tanösvényt egészíti ki, illetve vezeti be az a két információs tábla, amelyeket Süttő központjában 2019 novemberében állítottunk fel (NOVINSZKI-GROMA, 2019). Ezek általános információkat tartalmaznak Süttő régészeti és kulturális emlékeiről, illetve elhelyeztünk rajtuk egy QR-kódot is, amely az említett applikációhoz vezet a nagyjából 6–7 km hosszú kirándulásra indulókat.

A felvázolt süttői revitalizációs lépések egy hosszú távú, többlépcsős folyamat kezdetét jelentik. A terv megvalósításának sikerességéhez elengedhetetlen infrastrukturális fejlesztések túlmutatnak egy régészeti projekt keretein, de az eddigi eredmények is jól jelzik, hogy van igény a régészeti örökség megismerésére, a kulturális turizmusra az adott környéken is.

AJÁNLOTT IRODALOM

Jerem, E. & Mester, Zs. (szerk.) (2008). *Őskori emlékek és gyűjtemények Magyarországon*. Itinerarium Hungaricum 2. Budapest: Archaeolingua.

Vékony, G. & Vadász, É. (1982). *Őskori sáncok és halmok Süttőn – A Fortified Settlement and Cemetery of the Early Iron Age at Süttő*. Régészeti kutatások a Dunántúlon 2. Tata.

Walker, C. & Carr, N. (eds.) (2013). *Tourism and Archaeology: Sustainable Meeting Grounds*. Walnut Creek, Left Coast Press. <https://doi.org/10.4324/9781315416618>

BIBLIOGRÁFIA

Czajlik, Z., Novinszki-Groma, K. & Horváth, A. (2015). Données relatives à la topographie de la microrégion de Süttő au Premier âge du Fer. In L. Borhy, K. Dévai & K. Tankó (eds.), *Studia archaeologica Nicolae Szabó LXXV annos nato dedicata* (pp. 59–74). Budapest: L'Harmattan.

Czajlik, Z., Novinszki-Groma, K., Rupnik, L., Bödőcs, A., Fejér, E., Jáky, A., Pusztai, S., Sörös, Zs., Vass, B., & Czifra, Sz. (2018). Archaeological investigations on the Süttő plateau in 2018. *Dissertationes Archeologicae* 3 (6), 527–539.

Czajlik, Z., Fejér, E., Novinszki-Groma, K., Jáky, A., Rupnik, L., Sörös, Zs., Bödőcs, A., Csippán, P., Darabos, G., Gergács, R., Györkös, D., Holl, B., Király, G., Kürthy, D., Maróti, B., Merczi, M., Mervel, M., Nagy, B., Pusztai, S., B. Szöllősi, Sz., Vass, B., & Czifra, Sz. (2019). Traces of prehistoric land use on the Süttő plateau. In M. Črešnar & M. Mele (eds.), *Early Iron Age Landscapes of the Danube Region* (pp. 185–219). Graz – Budapest: Archaeolingua.

Harrison, R. (2013). *Heritage. Critical Approaches*. London–New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203108857>

Horváth, I., H. Kelemen, M., & Torma, I. (1979). *Magyarország régészeti topográfiája 5. Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Jászberényi, M. (szerk.) (2014). *A kulturális turizmus sokszínűsége*. Budapest: Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó.

Jerem, E., Vasáros, Zs. & Vicze, M. (2010). *Turisztikai vezető a Százhalombattai Régészeti Park látóvonalához*. Budapest: Archaeolingua.

Kovács, T. (1988). Die bronzezeitliche Siedlung von Süttő – Eine kurze Übersicht. *Slovenská Archeológia* 36, 119–132.

Novinszki-Groma, K. (2019). A süttöi turisztikai táblák avatása. *Magyar Régészet* 8 (4), http://www.magyarregeszett.hu/?page_id=10194 Letöltés: 2020.február 6.

Pálkás, A., Márkus, Zs., Weisz, Zs. & Czifra, Sz. (2019). Kulturális túrák vaskori tájakon. *Magyar Régészet* 8 (3), 50–57. <https://doi.org/10.36245/mr.2019.3.8>

Vadász, É. (1983). Előzetes jelentés egy koravaskori halomsír feltárásáról Süttön (Vorbericht über die Erschliessung eines früheisenzeitlichen Hügels in Süttő). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 3, 19–54.

Vadász, É. (1986). Das früheisenzeitliche Gräberfeld von Süttő. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften – Beiheft* 3, 251–257, 471–475.